

УДК 37.091.113:005.963]:37.014

**ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ:
ВИКЛИКИ І РІШЕННЯ**

**TEACHERS PROFESSIONAL DEVELOPMENT DURING THE WAR:
CHALLENGES AND SOLUTIONS**

Вадим ЛУНЯЧЕК,

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри викладання профільних дисциплін навчально-наукового інституту міжнародної освіти; Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, ORCID:0000-0002-4412-7068, e-mail: luniachek@karazin.ua м. Харків, Україна

***Анотація.** У Система освіти України в умовах воєнного стану зазнала не тільки суттєвих випробувань, а й трансформацій, метою яких є надання якісних освітніх послуг здобувачам освіти за будь-яких умов. Головним суб'єктом надання освітніх послуг сьогодні залишається вчитель, який потребує уваги до себе з боку держави, бо саме ця професійна група відповідальна за формування нового покоління незалежної України. У роботі розглянуто особливості підвищення кваліфікації вчителів в умовах воєнного стану на основі практичного досвіду отриманого в ході реалізації проекту «Professional Development». Зокрема зроблено висновки щодо необхідності суттєвого поліпшення цифрової компетентності вчителя на основі спеціально розроблених цільових проєктів і програм. Окрема увага приділена поліпшенню мовної компетентності вчителів, що викладають окремі навчальні предмети для виконання норм Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». У роботі оцінена, як недостатня робота закладів освіти і органів управління освітою щодо національно-патріотичного виховання учнів через підвищення кваліфікації вчителів у цій царині. Наголошено на необхідності створення відповідної ефективної системи й впровадження її у практику. Звертається увага органів управління освітою на необхідність продуктивної роботи з усіма провайдерами надання відповідних освітніх послуг.*

***Ключові слова:** вчитель, заклад загальної середньої освіти, підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, програма підвищення кваліфікації, провайдер надання освітніх послуг, професійний розвиток.*

Vadym LUNIACHEK,

Ph.D., Full Prof.,
*Professor of the Department of
Specialised Disciplines of
the Educational and Research Institute
of International Education;*
V. N. Karazin Kharkiv National University
ORCID: 0000-0002-4412-7068
e-mail: luniachek@karazin.ua
Kharkiv, Ukraine

Abstract. *Under martial law, the Ukrainian education system has undergone not only significant challenges but also transformations aimed at providing quality educational services to students under any circumstances. Today, teachers remain the main actors in the provision of educational services, and they need attention from the state, as this professional group is responsible for shaping the new generation of independent Ukraine. The paper examines the peculiarities of in-service teacher training under martial law based on the practical experience gained during the implementation of the Professional Development project. In particular, conclusions are drawn about the need to significantly improve teachers' digital competence through specially designed targeted projects and programmes. Particular attention is paid to improving language competence of teachers under the Law of Ukraine "On Ensuring the Functioning of Ukrainian as the State Language". The paper assesses the work of educational institutions and educational authorities in terms of national and patriotic education of students through teachers' in-service training as insufficient. The author emphasises the need to create an appropriate and effective system of teacher-training and put it into practice. The attention of educational authorities is drawn to the need for productive work with all providers of relevant educational services. Among the materials presented there are fragments of teacher training programmes, including the following programmes: "Psychological support for students under martial law", "Creating a safe educational space in general secondary education institutions under martial law", "Features of the implementation of inclusive education in general secondary education institutions", "Digital services and tools in the organisation of blended learning". These programmes can be used by*

providers of educational services in the field of in-service training in their practical activity.

Keywords: *teacher, general secondary education institution, in-service training of pedagogical staff, in-service training programme, educational service provider, professional development.*

Постановка проблеми. Система освіти України в умовах воєнного стану зазнала не тільки суттєвих випробувань, а й трансформацій, метою яких є надання якісних освітніх послуг здобувачам освіти за будь-яких умов. Головним суб'єктом надання освітніх послуг сьогодні залишається вчитель, який потребує уваги до себе з боку держави, бо саме ця професійна група відповідальна за формування нового покоління незалежної України. Розглядаючи діяльність учителя з позиції концепції освіти протягом життя, зауважимо, що його професійний розвиток є однією з основних умов надання якісних освітніх послуг здобувачам освіти. Важливою складовою професійного розвитку є підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. Однак, так сталося, що демократизація та диверсифікація цього процесу, яка реально розпочалася з 2019 р. після оприлюднення постанови КМ України № 800 від 21.08.2019 р. «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників» (2019), збіглася у часі спочатку з епідемією COVID-19, а згодом і з введенням в Україні воєнного стану. Зазначене фактично перевело процедури підвищення кваліфікації вчителів у дистанційний формат і поставило їх перед вибором провайдера надання відповідних освітніх послуг. Ситуація, що склалася потребує сьогодні певного узагальнення для прийняття виважених управлінських рішень у цій царині, чим і обумовлена актуальність представленої роботи.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Проблеми підвищення кваліфікації педагогічних кадрів в умовах диверсифікації розглянуті сьогодні в значній кількості робіт, що оприлюднені після 2019 р. О.Мариновська розглядає розвиток компетентності педагогічного партнерства вчителів у

системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Вона ідентифікує її як один із маркерів Нової української школи й пропонує шляхи формування її в процесі підвищення кваліфікації (*О.Мариновська, 2022*).

І.Чорна та Т.Коцур висвітлюють актуальну в умовах тотального дистанційного навчання проблематику, пов'язану з використанням інформаційно-комунікативних технологій на курсах підвищення кваліфікації вчителів, зокрема вчителів природничо-математичних дисциплін у післядипломній педагогічній освіті (*І.Чорна, Т.Коцур, 2022*). М.Домаскіна надає пропозиції для вітчизняної системи освіти на основі аналізу системи післядипломного підвищення кваліфікації вчителів у Сполучених Штатах Америки (*М.Домаскіна, 2021*).

Разом із тим, ці процеси зазнали суттєвої трансформації в умовах воєнного стану. Відбулися суттєві зміни в підходах і процедурах. Однак, ця проблематика недостатньо відображена сьогодні в наукових джерелах. Слід назвати роботи В.Хмелюк щодо способів стабілізації якості освіти в умовах воєнного стану (*В.Хмелюк, 2023*); В.Дереш, які стосуються соціально-педагогічної підтримки учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану (*В.Дереш, 2023*); О.Лучанінової з питань формування патріотизму в умовах воєнного стану (*О.Лучанінова, 2022*); С.Макаренко щодо психосоціальної підтримки працівників ЗДО в умовах воєнного стану (*С.Макаренко, 2023*) тощо.

Треба також наголосити, що наших роботах останнього часу досить широко представлені напрацювання щодо теоретичного й практичного підґрунтя процедур підвищення кваліфікації педагогічних кадрів в умова диверсифікації (*В.Лунячек, 2020, 2023*).

Метою статті є узагальнення досвіду підвищення кваліфікації вчителів у період воєнного стану з метою надання пропозицій щодо поліпшення існуючих підходів і процедур, прийняття виважених управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Диверсифікація освітніх послуг з підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, що розпочалась з

2019 р. року активізувала відповідний ринок в Україні. Про себе заявили численні провайдери, які представляють не тільки заклади вищої освіти (ЗВО), а й громадські організації, ФОПи, міжнародні й Всеукраїнські проекти і програми, окремих фахівців. Монополія обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти (ОППО) відійшла у радянське минуле (ОППО були створені у 30-х роках ХХ ст. і тривалий час мали монополію на ринку підвищення кваліфікації педагогічних кадрів). Ми розглядали історію цього питання у наших попередніх роботах (В.Лунячек, 2018).

Процеси демократизації та диверсифікації надання освітніх послуг у сфері підвищення кваліфікації педагогічних кадрів стимулювали створення у грудні 2021 р. проекту «Professional Development» під керівництвом автора цієї роботи, метою якого є надання якісних освітніх послуг з підвищення кваліфікації педагогічним працівникам шляхом залучення найкращих фахівців – представників науково-педагогічної спільноти і практиків. Основна інформація про проект представлена на сайті www.profdevelopment.com.ua (2023). Так сталося, що проект було засновано за три місяці до початку повномасштабної агресії проти нашої країни. Функціонування проекту під час воєнного стану дозволило зробити певний аналіз, результати якого наведені нами нижче. Так, наприклад, проведені опитування педагогічних працівників показали, що серед форм підвищення кваліфікації абсолютний пріоритет належить дистанційній формі навчання. Детально це розглянуто нами в роботі (В.Лунячек, 2022).

Серед курсів, які сьогодні мають попит у споживачів є такі:

- «Психологічна підтримка учнів в умовах воєнного стану»;
- «Психологічна самодопомога в ситуації колективної травми та тривалого стресу»;
- «Створення безпечного освітнього простору в ЗЗСО в умовах воєнного стану»;
- «Особливості впровадження інклюзивного навчання в закладі загальної середньої освіти»;

- «Цифрові сервіси та інструменти в організації змішаного навчання».

У відповідь на виклики часу та для задоволення потреб споживачів у межах проекту «Professional Development» було розроблено низку програм підвищення кваліфікації, фрагменти яких наведено нижче.

Так, найбільший попит сьогодні є у програми «Психологічна підтримка учнів в умовах воєнного стану». Вона має таке змістовне наповнення (табл.1).

Таблиця 1

Зміст і структура програми

«Психологічна підтримка учнів в умовах воєнного стану»

№ з/п	Тема	Кількість годин			
		ЛЗ	ПЗ	СР	Всього
1.	Навчальний процес під час війни. Роль учителя та школи в новій реальності	1	-	1	2
2.	Методи самопідтримки та стресостійкості для вчителів в умовах воєнного стану	1	2	1	4
3.	Реакції дітей та підлітків на стрес під час війни. Стратегії психологічної допомоги	1	2	1	4
5.	Взаємодія учителя з батьками в умовах воєнного стану. Неформальна взаємодія з учнями	1	1	1	3
6.	Психологічна підтримка дітей, які втратили близьких людей внаслідок війни. Безпечні та відновлюючі форми роботи з дітьми	1	-	1	2
Разом		5	5	5	15

Змістовне наповнення програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників за темою «Створення безпечного освітнього простору в ЗЗСО в умовах воєнного стану», наведено у таблиці 2.

Таблиця 2

Зміст і структура програми «Створення безпечного освітнього простору в ЗЗСО в умовах воєнного стану»

№ з/п	Тема	Кількість годин			
		ЛЗ	ПЗ	СР	Всього

1.	Організація безпечного освітнього середовища. Мінна небезпека, повітряна тривога: алгоритми швидкого реагування, протоколи безпеки для здобувачів.	2	1	1	4
2.	Ризики вибухонебезпеки: моделі безпечної поведінки учнів.	1	1	1	3
3.	Організаційний аспект кібербезпеки учасників освітнього процесу в умовах дистанційного і змішаного навчання	1	1	-	2
4.	Способи, засоби, ресурси онлайн безпеки учасників освітнього процесу.	1	1	1	3
5.	Психологічна безпека вчителів та учнів у часи війни	1	1	1	3
Разом		6	5	4	15

Фрагмент програма підвищення кваліфікації «Особливості впровадження інклюзивного навчання в закладі загальної середньої освіти» представлено у таблиці 3.

Таблиця 3

Зміст і структура програми «Особливості впровадження інклюзивного навчання в закладі загальної середньої освіти»

№ з/п	Тема	Кількість годин			
		<i>ЛЗ</i>	<i>ПЗ</i>	<i>СР</i>	<i>Всього</i>
1.	Інклюзивне навчання у світовому освітньому просторі.	2		1	3
2.	Нормативно-правове забезпечення інклюзивної освіти в Україні	1		2	3
3.	Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти.	2		1	3
4.	Діти з особливими освітніми потребами: категорійність, особливості навчання в умовах інклюзії	2		1	3
8.	Тематична дискусія «Проблеми та перспективи розвитку інклюзивної освіти в Україні»		2	1	3
Разом		7	2	6	15

Фрагмент програма підвищення кваліфікації «Цифрові сервіси та інструменти в організації змішаного навчання» представлено у таблиці 4. Як показала практика, ця програма найбільш ефективно працює не в збірних групах з індивідуальною реєстрацією, а в групах, які створені на базі одного закладу освіти. Важливим для таких груп є налагодження комунікації між

членами колективу, тим більше, що вони сьогодні можуть знаходитися не тільки в різних регіонах України, а й у різних країнах світу.

Таблиця 4

Зміст і структура програми «Цифрові сервіси та інструменти в організації змішаного навчання»

№ з/п	Тема	Кількість годин			
		ЛЗ	ПЗ	СР	Всього
1.	Становлення змішаного навчання в Україні, виклики воєнного часу, тенденції, перспективи. Моделі змішаного навчання та їх вибір.	4	2	2	8
2.	Створення навчального цифрового контенту.	2	2	2	6
3.	Організація зворотного зв'язку у змішаному навчанні.	2	2	2	6
4.	Інтерактивні цифрові сервіси та інструменти.	2	6	2	10
Разом		10	10	10	30

Авторські колективи програм представлені на сайті проєкту.

Щодо семінарів, які маютьто найбільший попит, то серед них є такі:

- «Документаційний супровід освітнього та управлінського процесів у закладах освіти»;

- «Особливості атестації педпрацівників закладів освіти у контексті нового Положення про атестацію педагогічних працівників»;

- «Формувальне і динамічне оцінювання в дії»;

- «Культура мовлення як складова професійного зростання педагога» тощо.

Особливо слід наголосити на популярності серед учителів прифронтових областей семінару з культури мовлення. Цей семінар був започаткований за побажаннями вчителів, що викладають окремі предмети і не є філологами за освітою. Їх запити окреслили чітку тенденцію серед учительської спільноти поліпшити власні знання з української мови для дотримання норм застосування української мови у професійній діяльності.

Разом із тим, слід висвітлити і негативну, з нашої точки зору тенденцію, яка пов'язана з недостатнім попитом в першу чергу з боку

керівників освіти й органів управління освітою курсів і семінарів на національно-патріотичну тематику таких як:

- «Використання інструментів політики пам'яті в національно-патріотичному вихованні учнів ЗЗСО»;

- «Формування виховних взірців: потенціал соціальних мереж»;

- «Організація виховної роботи в ЗЗСО в умовах воєнного стану».

Зазначимо, що масове підвищення кваліфікації педагогічних працівників в онлайн форматі висвітлило низку прогалин у їх цифровій компетентності. У межах проекту використовується система дистанційного навчання Moodle, яка переважає сьогодні в системі вищої освіти України й використовується провідними університетами. Серед труднощів, які виникали у вчителів слід назвати в першу чергу процедуру реєстрації в системі, проходження ідентифікації. Найбільш серйозні проблеми виникали у вчителів початкових класів, що стало мотивом для створення спеціального курсу «Цифрові технології в початковій школі». Аналіз коментарів учительства в реєстраційних формах показав також їх неспроможність в межах свого сімейного бюджету вирішити питання забезпечення себе комп'ютерною технікою і гаджетами для повноцінного здійснення освітнього процесу. Особливо це стосується сімей де одна і більше дитина є учнями або студентами, а батьки - викладачами. Допомога з боку держави, поки що не має вирішального характеру.

Висновки. Зважаючи на представлений вище матеріал, нами були зроблені такі висновки:

1. Підвищення кваліфікації в умовах воєнного стану потребує суттєвого поліпшення цифрової компетентності вчителя, що потребує створення цільових проєктів за цим напрямом.

2. Значну увагу необхідно приділити поліпшенню мовної компетентності вчителів, що викладають окремі навчальні предмети для виконання норм Закону України «Про забезпечення функціонування

української мови як державної». Це потребує створення спеціальної програми та організації масового підвищення кваліфікації в цій царині.

3. Першочергової уваги потребує проблематика пов'язана з національно-патріотичним вихованням. У ситуації воєнного стану дивує позиція багатьох органів управління освітою та керівників закладів освіти, які обіймаючи відповідні посади є провідниками державної національної політики. Реалії сьогодення потребують не епізодичних заходів, а створення ефективної системи цієї роботи та послідовного її запровадження в практику.

4. Важливим аспектом підвищення кваліфікації вчителів є проведення комунікативних заходів з участю різних провайдерів. Досвід ЗВО, ОППО, ГО, ФОПів, представників міжнародних проєктів тощо є принципово різним. Здорова конкуренція на ринку послуг з підвищення кваліфікації, що виникла після 2019 р. повинна бути направлена на розв'язання головного питання – поліпшення професійної компетентності учителя, як суб'єкта надання якісних освітніх послуг.

5. Центральні органи управління освітою повинні більш активно працювати з усіма провайдерами надання освітніх послуг у сфері підвищення кваліфікації педагогічних кадрів (сьогодні акцент перенесений на найбільш великих їх представників), що потребує створення певної системи й відходу від штампів минулих років.

Перспективами подальших досліджень в означеному напрямі є проведення низки опитувань серед учительської спільноти, які дозволять суттєво уточнити їх потреби та можливості у сфері підвищення кваліфікації та надати відповідні рекомендації керівникам органів управління освітою та відповідних територіальних громад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників. Постанова КМ України № 800 від 21.08.2019 р.

URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF> (дата звернення: 21.11.2023).

Мариновська О. (2022) Розвиток компетентності педагогічного партнерства вчителів у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників. *Освітні обрії. № 2 (55), С.80-85*. DOI: [10.15330/obrii.55.2.80-85](https://doi.org/10.15330/obrii.55.2.80-85)

Чорна І., Коцур Т. (2022) Використання інформаційно-комунікативних технологій на курсах підвищення кваліфікації вчителів природничо-математичних дисциплін у післядипломній педагогічній освіті. *Молодий вчений. № 5 (105), С.131-134*. DOI: [10.32839/2304-5809/2022-5-105-27](https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-5-105-27) (дата звернення: 15.11.2023).

Домаскіна М. (2021).Формування системи післядипломного підвищення кваліфікації вчителів у Сполучених Штатах Америки. *Вересень. № 2 (89), С.17-25*. DOI: [10.54662/veresen.2.2021.02](https://doi.org/10.54662/veresen.2.2021.02) (дата звернення: 10.11.2023).

Хмелюк В.С. (2023) Способи стабілізації якості освіти в умовах воєнного стану. *Таврійський науковий вісник. №3, С.67-73*. DOI: [10.32782/tnv-pub.2023.3.9](https://doi.org/10.32782/tnv-pub.2023.3.9) (дата звернення: 15.11.2023).

Дереш В.С. (2023) Соціально-педагогічна підтримка учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану. *Педагогічний альманах . № 53, С.171-179*. DOI: [10.37915/pa.vi53.454](https://doi.org/10.37915/pa.vi53.454) (дата звернення: 14.11.2023).

Лучанінова О. (2022) Патріотизм в умовах воєнного стану: духовне становлення студентства. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика. Том 1 № 2 (104), С.64-74*. DOI: [10.33216/2220-6310/2022-104-2-64-74](https://doi.org/10.33216/2220-6310/2022-104-2-64-74) (дата звернення: 11.11.2023).

Макаренко С. (2023) Психосоціальна підтримка працівників закладу дошкільної освіти в умовах воєнного стану. *Людинознавчі студії. № 49, С.43-48*. DOI: [10.24919/2413-2039.17/49.6](https://doi.org/10.24919/2413-2039.17/49.6) (дата звернення: 14.11.2023).

Луначек В.Е. (2023) Диверсифікація освітніх послуг з підвищення кваліфікації педагогічних працівників в Україні: п'ять років реалізації. *Теорія та методика навчання та виховання. № 55, С. 67-87*.

Лунячек В. Е. (2020) Моделі та алгоритми підвищення кваліфікації працівників освіти в умовах диверсифікації освітніх послуг. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти: зб. наук. пр. Випуск 66. – Х.: Українська інженерно-педагогічна академія (УІПА). С.5–20.*

Лунячек В.Е.(2023) Оцінювання результатів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів в умовах диверсифікації освітніх послуг. *Нова педагогічна думка. №1 (113), С.9–17. DOI: 10.37026/2520-6427-2023-113-1-9-17. (дата звернення: 25.11.2023).*

Компетентнісний вимір професійного розвитку працівників освіти в сфері інтелектуальної власності : *монографія / В. Е. Лунячек, Н. П. Рубан, А. М. Бровдій та ін.; за заг. ред. В. Е. Лунячека. – Х. : ТОВ «Оберіг», 2020. – 368 с.*

Luniachek V¹., Varenko T². (2018) Postgraduate Pedagogical Education in Ukraine. *Urban Studies and Public Administration – Vol. 1, No. 2. 2018 – P. 199-209. URL:<http://www.scholink.org/ojs/index.php/uspa/article/view/1559/1706> (дата звернення: 30.11.2023).*

Professional Development (Професійний розвиток працівників освіти та інших професійних спільнот): вебсайт. URL: <https://www.profdevelopment.com.ua/> (дата звернення: 27.11.2023).

Лунячек В.Е. (2022) Адаптивне управління процесом диверсифікації освітніх послуг з підвищення кваліфікації педагогічних кадрів на регіональному рівні. *Адаптивні процеси в освіті: зб. матер. (тез доповідей) 1-го Міжнар. наук. форуму; [за заг. ред. Г. В. Єльнікової, М. Л. Ростокі; ред. кол.: Л. О. Ануфрієва, Л. О. Бачієва, З. В. Рябова. Вип. 1(4), 296 с., С.115–119*